

Л. І. МАКСИМІВ¹, О. А. ПОТАЙ²

СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ, ЗАВДАННЯ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Розглянуто сутність, функції, завдання і принципи екологічного менеджменту промислових підприємств, а також основні етапи становлення і розвитку екологічного менеджменту, уточнено термінологічний апарат з питань екологічного менеджменту, з'ясовано відмінності між екологічним управлінням і екологічним менеджментом, проаналізовано нормативно-правове забезпечення екологічного менеджменту.

Екологічний менеджмент – сучасна галузь науки, становлення якої розпочалося наприкінці ХХ ст. і відбувається під впливом різних напрямків наукового знання та практичного досвіду вирішення економічних, соціальних і природоохоронних завдань. Екологічний менеджмент вже зараз є повноправною галуззю наукових знань і водночас окремою навчальною дисципліною, яка синтезує знання та досягнення економіки, менеджменту, екології, права та інших наук (рис.1).

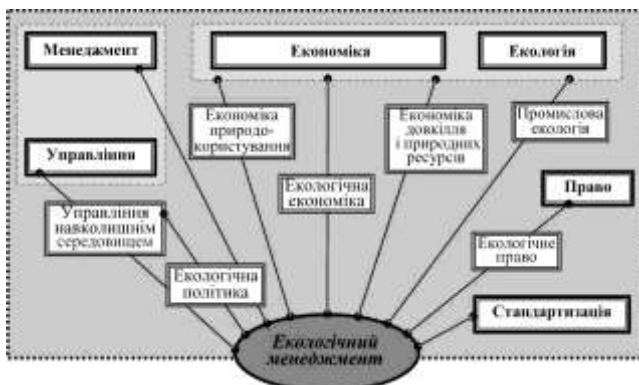


Рис. 1. Взаємозв'язок екологічного менеджменту з іншими науками

Передумовою виникнення цього альтернативного вчення було наполягання міжнародної громадськості та наукової спільноти на потребі пошуку нового напрямку економічного розвитку, який не лише обмежував би промислові потужності, а й забезпечував можливість природних екосистем нейтралізувати негативні наслідки антропогенної діяльності.

За останнє сторіччя підходи до вирішення екологічних проблем значно змінились. До процесу виробництва поступово почали висуватися дедалі жорсткіші природоохоронні вимоги, які зобов'язували підприємства шукати й використовувати у своїй діяльності управлінські й інженерно-технічні новачки. Відповідно до цих змін, виділяють три основні етапи розвитку екологічного менеджменту [13] (табл.1).

Табл.1. Етапи розвитку екологічного менеджменту у розвинених країнах* [1]

Аспект	I етап До 1970р.	II етап 1970-1990рр.	III етап З 1990р.
Ставлення до охорони довкілля	Окремі законодавчі акти щодо регулювання викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря і водойми	Введення суворіших законодавчих вимог. Підприємства прагнуть дотримуватись цих вимог	Комплексний підхід до розв'язання екологічних проблем. Підприємства вказують прагнення досягти вищого рівня охорони довкілля, аніж того вимагає законодавство
Філософія управління	Стан довкілля – це не проблема	Екологічні питання вирішуються підходом "кінця труби" (end-of-pipe) (контролюванням забруднення)	Попереджувальні (превентивні) заходи системи екологічного менеджменту (підхід "початку труби")
Організація	Природоохоронні питання вимагають незначних організаційних ресурсів	Природоохоронні питання розглядає лише відділ охорони довкілля відокремлено від процесу виробництва	Екологічні аспекти становлять невід'ємну частину системи виробництва. З метою підвищення еколого-економічної ефективності діяльності підприємств впроваджуються системи екологічного менеджменту
Витрати	Незначне вкладення капіталу	Кошти витрачають лише на задоволення вимог природоохоронного законодавства	Екологічні питання набувають стратегічного значення для ведення бізнесу

Примітка: *англ. "end-of-pipe technology"

Перший етап розвитку екологічного менеджменту був реактивним, зосередженим лише на виконанні

¹ Людмила Іванівна МАКСИМІВ – член-кореспондент ЛАН України, кандидат економічних наук, директор Інституту екологічної економіки Національного лісотехнічного університету України, м. Львів. Тел.: +38-067-390-83-76. E-mail: maksymivl@ukr.net

² Оксана Анатоліївна ПОТАЙ – магістр економіки довкілля і природних ресурсів, аспірант кафедри екологічної економіки, Національний лісотехнічний університет України, м. Львів. Тел.: +38-032-297-03-88. E-mail: ksana_lv@mail.ru

обов'язкових законодавчих вимог, а довготерміновий стратегічний підхід не використовувався. Застосування підходів і принципів екологічного менеджменту на промислових підприємствах пов'язували з додатковими накладними витратами, переважно акцентуючи на боротьбі з уже спричиненим забрудненням. Компанії залагоджували екологічні проблеми в міру їх виникнення.

Другий етап розвитку екологічного менеджменту на підприємствах характеризувався обмеженим стратегічним підходом, відповідно до якого витрати, пов'язані з використанням екологічного менеджменту, розглядались як неминучі довгострокові витрати, насамперед задля уникнення майбутніх зобов'язань. Підприємства і надалі орієнтувалися на формальне дотримання вимог природоохоронного законодавства.

Третій етап розвитку екологічного менеджменту розпочався нещодавно, переважно у розвинених країнах, однак і країни, що розвиваються, роблять активні кроки в цьому напрямку.

Характерними рисами сучасного етапу розвитку екологічного менеджменту є:

- визнання факту, що екологічний менеджмент є невід'ємним складником стратегічної лінії поведінки і розвитку компанії в довгостроковій перспективі;
- використання екологічного менеджменту розглядають як цілком виправдані виробничі витрати;
- зорієнтованість корпорацій під час розв'язання екологічних проблем на якість продукції, інтереси суспільства і потреби споживачів, що вимагає використання цілісного підходу до обліку екологічних витрат на рівні компанії;
- вимога до промислових підприємств неухильно дотримуватися екологічних принципів і видобувати ефективну систему екологічного менеджменту.

Завдяки посиленню вимог екологічного законодавства і активному запровадженню превентивних природоохоронних заходів багатьом країнам вдалося досягти значних успіхів у розв'язанні екологічних проблем. Суспільство і виробники продукції змінили своє ставлення до довкілля й екологічні питання почали відігравати вагомий роль у процесі прийняття рішень. Поруч із підвищенням вимог до якості продукції на міжнародних ринках, зокрема європейському, невпинно суворішають й вимоги до екологічних характеристик товарів і послуг, а також до виробничих процесів.

Зміни, які відбулися в галузі екологічного менеджменту впродовж останніх десятиріч, цілком відповідають закономірностям розвитку суспільства загалом. Виділяють декілька сучасних тенденцій, які спричинилися до якісно нового сприйняття природоохоронних питань виробниками [10]:

- споживачі почали ставитися до вибору товарів більш свідомо і відповідально з погляду екології точки зору (зважаючи на те, що рівень екологічної свідомості споживачів від країни до країни різний, то й природоохоронна діяльність підприємств цих країн має свої особливості);
- у багатьох країнах сьогодні істотно розширилося поняття екологічної відповідальності. Якщо раніше вона була обов'язком лише підприємств, які безпосередньо забруднювали довкілля, то сьогодні до цієї категорії відносять також страхові компанії і банки, які обслуговують підприємства, і навіть потенційних покупців. Зважаючи на те, що страхові компанії не зацікавлені виплачувати величезні суми на відшкодуван-

ня екологічних збитків, а банки, своєю чергою, почали дуже прискіпливо ставитися до фінансування проєктів із невизначеними екологічними наслідками, промисловці дедалі частіше змушені більше уваги приділяти екологічному менеджменту;

- останніми роками акцент природоохоронної діяльності зміщується із самого забруднення на джерела, що його спричиняють. До таких джерел іноді зараховують і товари. Це – перехід від політики охорони природи "на кінці труби" (*end-of-pipe*) до більш системних і превентивних заходів стосовно забруднення – методології "початку труби";
- існує ще одна потужна сила, здатна впливати на політику підприємств: постачальники, корпоративні клієнти (організації), підприємства-партнери і конкуренти та інші зацікавлені сторони (стейк-холдери). Відомі випадки, коли компанії втрачали ділові контакти лише через те, що їх екологічні стандарти або показники були нижчими, ніж у їхніх партнерів.

Усі зазначені тенденції стимулювали активізацію зусиль керівників підприємств до приведення своєї діяльності у відповідність з новими стандартами і прискореного переходу від первинного рівня організації екологічного менеджменту до більш скоординованого, краще продуманого, тобто такого, що стане визначальним у загальній системі менеджменту підприємства.

Україна переймає досвід провідних зарубіжних підприємств щодо запровадження нових інструментів охорони довкілля, визначальну роль серед яких відіграє екологічний менеджмент. Тут спостерігаються певні відмінності у сприйнятті екологічного менеджменту, порівняно з країнами Західної Європи: у нашому суспільстві ще остаточно не сформоване розуміння загальності вирішення екологічних проблем.

В Україні домінує державна система управління охороною довкілля. Держава фактично "монополізувала" екологічну відповідальність, що призвело до послаблення відповідальності природокористувачів – суб'єктів господарювання і власників землі, основних засобів. Є певні суперечності між масштабами зміни власності (приватизації) і збереженням, домінуванням адміністративної відповідальності за екологічну шкоду. Цей визначальний чинник стримує процес формування національної системи екологічного управління відповідно до сучасних вимог [8].

Процес ідентифікації національної та європейської систем екологічного управління стримується також неготовністю (психологічною, професійною) державних інституцій та окремих посадових осіб ухвалювати стратегічні рішення в контексті міжнародних, зокрема, європейських природоохоронних ініціатив, небажання усвідомити глибину екологічних проблем і вживати відповідних заходів для їх розв'язання. Це, своєю чергою, вимагає відповідної оцінки і поліпшення компетенції управлінського персоналу.

Поняття екологічного менеджменту для вітчизняної науки не є цілком новим. Теоретичним і прикладним дослідженням у цій сфері приділяється багато уваги. Такі проблеми як введення принципів сталого розвитку, становлення ринкових економічних інструментів екологічного управління, реалізація екологічного менеджменту в Україні тощо були висвітлені провідними вітчизняними спеціалістами в галузі економіки природокористування. Незважаючи на це, досі не існує єдиного загальноприйнятого тлумачення сутності еко-

логічного менеджменту, зокрема, як зазначають Ю. Лисенко і А. Садеков у [3], багато авторів повністю відмовляються від точного визначення, роблячи наголос на описі окремих вихідних позицій та заходів щодо екологізації системи управління. Сьогодні у літературі можна зустріти такі терміни як "екологічний менеджмент" [1-4, 6], "корпоративний екологічний менеджмент" [9], "менеджмент довкілля підприємств" [5], "екологічне управління" [3, 7] та ін. Всі перелічені терміни використовуються для позначення управління еколого-економічними процесами або на різних організаційних рівнях (макро- (держава), мезо- (регіон), мікрорівень (організація)) або лише на рівні організації. Плутанину також вносить використання у державних стандартах серії ДСТУ ISO 14000 (нормативній основі екологічного менеджменту в Україні) таких термінів як "управління навколишнім середовищем" та "екологічне керування".

Традиційним для України є поняття управління навколишнім середовищем, управління охороною навколишнього природного середовища або ж екологічне управління, якими оперує державна система охорони довкілля і яке широко використовується в нормативно-правових актах, наукових публікаціях та інших джерелах. Тому після появи у вітчизняній науці поняття "екологічний менеджмент" виникли певні непорозуміння щодо розмежування цих двох термінів – їх часто вживають як синоніми, нехтуючи притаманною їм внутрішньою несумісністю. Нижче спробуємо розмежувати ці поняття і дати їм адекватне тлумачення.

З огляду на сучасний розвиток промисловості і стан природних екосистем, управління у сфері цих взаємовідносин вже давно стало нагальним та обов'язковим у багатьох країнах світу. Управління в галузі охорони довкілля стосовно підприємства може бути двох форм:

- **зовнішнє**, яке здійснюється органами державної влади і громадськими організаціями і спрямовується на забезпечення дотримання вимог природоохоронного законодавства України (державне і громадське екологічне управління);
- **внутрішнє** – ініційоване підприємством і спрямоване на досягнення відповідності екологічної діяльності вимогам державних структур, економічних партнерів і споживачів з урахуванням власних потреб і можливостей та з метою забезпечення довгострокового розвитку виробництва (корпоративне екологічне управління).

Зовнішнє управління і є управлінням навколишнім середовищем (екологічним управлінням, управлінням охороною навколишнього природного середовища). Щодо внутрішнього управління, то в цьому випадку краще вживати термін екологічний менеджмент.

Метою управління навколишнім середовищем відповідно до екологічного законодавства України, є:

- реалізація екологічного законодавства;
- контроль за додержанням вимог екологічної безпеки;
- забезпечення ефективних і комплексних природоохоронних заходів, раціонального використання природних ресурсів;
- досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Управління навколишнім середовищем – це державне управління охороною, використанням і відтворенням довкілля, спрямоване на розв'язання повного

комплексу проблем, пов'язаних з екологічними процесами як об'єктом управління. Загалом управління навколишнім середовищем забезпечує виконання норм і вимог, які обмежують шкідливий вплив виробничих процесів і продукції на довкілля, та раціональне використання природних ресурсів, котре сприяє їх відновленню і відтворенню. Для цього здійснюють екологічний моніторинг, контроль і прогнозування, екологічну експертизу програм і проектів, поширюють екологічну інформацію і здійснюють іншу виконавчо-розпорядчу діяльність.

На противагу управлінню навколишнім середовищем екологічний менеджмент, будучи спрямованим на досягнення еколого-економічної ефективності виробництва та керуючись природоохоронним законодавством, здійснюється винятково економічними суб'єктами. Це не лише діяльність, зумовлена потребою забезпечення законодавчої відповідності виробництва, простимульована державним екологічним управлінням, державною екологічною політикою та використанням відповідних економічних інструментів ринкового регулювання. Це, перш за все, внутрішньо вмотивована, ініціативна, добровільна і результативна у своїй основі діяльність, яка залежить від особистої зацікавленості керівництва підприємства і всього персоналу в її кінцевих результатах. Ця діяльність визначається рівнем кваліфікації, екологічної свідомості й досвідом усього персоналу підприємства. Екологічний менеджмент спрямовується на досягнення екологічних цілей і завдань, розроблених самим економічним суб'єктом з урахуванням специфічних чинників діяльності виробництва.

До характерних рис екологічного менеджменту належать:

- перевага результатів менеджменту над процесами їхнього досягнення;
- усебічне врахування негативних результатів;
- активність, пошук нових можливостей і шляхів, творчий підхід;
- практична неможливість і непотрібність імітування та фальсифікації ефективної діяльності.

Ефективний екологічний менеджмент забезпечує підприємству кредит довіри у відносинах з усіма зацікавленими в його діяльності сторонами, в чому вбачається головна перевага екологічного менеджменту порівняно з традиційним формальним управлінням навколишнім середовищем [2, 5, 6, 11, 12, 14, 15]. Порівняльну характеристику екологічного менеджменту та екологічного управління подано в табл.2.

Принциповою відмінністю екологічного менеджменту від управління навколишнім середовищем є його спрямованість на постійне покращення екологічних та економічних характеристик виробничої діяльності – на еколого-економічну ефективність виробництва. Еколого-економічна ефективність екологічного менеджменту – такий результат організації охорони довкілля на підприємстві, який дає змогу здійснювати виробничі процеси та випускати продукцію з найменшим негативним впливом на довкілля й досягненням додаткового економічного ефекту.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що термінологічні непорозуміння виникають не лише у трактуванні поняття *екологічний менеджмент*, але і з взаємопов'язаним поняттям системи екологічного менеджменту, прийнятим і затвердженим на міжнародному рівні у стандартах Міжнародної організації зі стандартизації (ISO). В українському перекладі та відповідних

національних стандартах це поняття спершу отримало назву "система управління навколишнім середовищем", що вважаємо недоречним з огляду на наведені вище принципові відмінності між базовими поняттями – *екологічним менеджментом* і *управлінням навколишнім середовищем*. (У переглянутих відповідних українських стандартах термін "управління навколишнім середовищем" замінений терміном "екологічне управління").

Табл.2. Порівняльна характеристика екологічного менеджменту й екологічного управління

Аспект порівняння	Екологічний менеджмент	Екологічне управління
Суб'єкт діяльності	Виключно економічні суб'єкти (переважно промислові підприємства)	Органи державної влади й економічні суб'єкти
Об'єкт діяльності	Екологічні аспекти виробничих процесів на локальному організаційному рівні	Екологічні процеси в організаціях виробничого і невиробничого спрямування на різних організаційних рівнях (національному, регіональному, місцевому, локальному)
Мотивація	Внутрішньо вмотивована, ініціативна діяльність	Зовнішньо вмотивована діяльність
Обов'язковість	Добровільна діяльність	Обов'язкова діяльність
Основні принципи	Екологічна ефективність	Законодавча відповідність
Орієнтація	Ринкова орієнтація	Орієнтація на централизоване управління
Риси діяльності	Активність, творчість, пошук нових можливостей і підходів. Неможливість і недовільність фальсифікації результатів. Використання негативних результатів для покращення діяльності	Заформалізованість, консервативність, обмеженість. Потенційна фальсифікація результатів діяльності. Приховування або ігнорування негативних результатів.

Пропонуємо надалі вживати термін *екологічний менеджмент* для означення внутрішньої екологічно свідомої організації природоохоронної діяльності підприємства, а поняття *система екологічного менеджменту* трактувати як основний добровільний інструмент екологічного менеджменту, що сприятиме кращому розумінню економічними суб'єктами міжнародних вимог і настроїв у галузі підприємництва та охорони довкілля. На сучасному етапі розвитку суспільства використання підходів екологічного менеджменту є важливим для подолання еколого-економічних суперечностей економічного зростання. Кожне підприємство зрештою приходить до усвідомлення потреби екологічної модернізації не лише виробничого обладнання і технологічних процесів, а й методів і принципів управління виробництвом. Зміна виробничо-господарської поведінки неминуча з огляду на погіршення екологічної ситуації, підвищення вимог суспільства і міжнародної спільноти до якості господарювання та потреби забезпечити подальший розвиток виробництва. Предметом екологічного менеджменту є

процес управління сучасним виробництвом, яке забезпечує суміщення ефективності виробничої діяльності з охороною довкілля і раціональним використанням природних ресурсів. Пошук оптимального поєднання економічних, екологічних та соціальних аспектів функціонування об'єктів господарювання, на яке спрямовується екологічний менеджмент, здатен наблизити підприємство до сталості. Відтак сутністю механізму екологічного менеджменту є постійне вдосконалення процесу функціонування підприємства на засадах сталого розвитку, який передбачає поєднання економічної ефективності, екологічної цілісності та соціальної справедливості. Управлінський вплив при цьому спрямовується на постійне оцінювання і покращення екологічних аспектів (характеристик) виробничого процесу з метою досягнення бажаного стану охорони довкілля, ефективного використання ресурсів, відповідності законодавчим та іншим вимогам, тісній взаємодії з економічними партнерами, державою, суспільством.

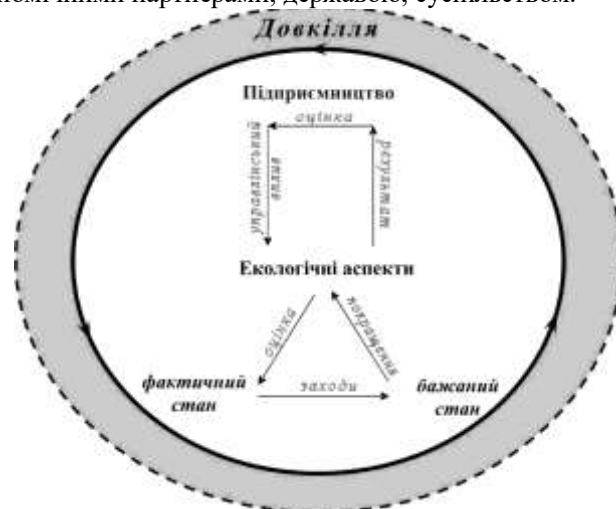


Рис.2. Механізм управлінського впливу екологічного менеджменту

Екологічний менеджмент – сукупність принципів, форм, методів, прийомів і засобів управління виробництвом та виробничим персоналом підприємства з метою досягнення економічної ефективності виробництва, екологічної цілісності та соціальної справедливості у контексті вимог сталого розвитку.

Відповідно до наведеного механізму екологічний менеджмент можна визначити як комплекс заходів, які охоплюють управління ресурсами, виробничими процесами та продукцією і спрямовані на зменшення негативних впливів виробничої діяльності на довкілля й підвищення ефективності роботи підприємства.

Основними функціями екологічного менеджменту є:

1. Аналітична функція – оцінка та аналіз екологічних впливів, взаємодій та еколого-економічних наслідків виробничо-господарської діяльності з метою визначення поточного (еколого-економічного) стану об'єкта господарювання.

2. Функція прогнозування – розробка пропозицій і рекомендацій щодо підвищення еколого-економічної ефективності підприємства з урахуванням динаміки зовнішніх процесів з метою забезпечення сталого розвитку виробництва і суспільства.

3. Функція планування – визначення основних принципів і напрямів покращення екологічних характеристик виробничого процесу і розвитку виробництва з

урахуванням наявних аналітичних і прогностичних даних.

4. Управлінська функція– методологія прийняття екологічно-виважених рішень та їх координування.

5. Організаційна функція– налагодження природоохоронної діяльності та організаційних відносин між різними підрозділами для досягнення запланованих екологічних показників діяльності.

6. Інтеграційна функція– інтегрування екологічних вимог і принципів діяльності в усі етапи і ланки менеджменту підприємства.

7. Функція внутрішнього контролю– постійна самооцінка відповідності діяльності встановленим зовнішнім і внутрішнім екологічним вимогам та налагодження для цього системи екологічного обліку, екоконтролінгу і внутрішнього екологічного аудиту.

8. Інформаційна функція– внутрішнє і зовнішнє поширення екологічної інформації з метою підвищення рівня екологічної освіченості і свідомості персоналу та формування екологічного іміджу підприємства.

9. Мотиваційна функція– розробка і використання стимулів і заохочень для ефективної взаємодії суб'єктів спільної діяльності з метою дотримання ними екологічних вимог.

До завдань екологічного менеджменту віднесемо:

- удосконалення природоохоронної діяльності завдяки застосуванню альтернативних управлінських заходів і впливів;

- контроль і попередження негативних впливів на довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки суб'єктами господарювання;
- формування нового типу свідомості й екологічної культури, зокрема усвідомлення виробниками екологічних вимог, а споживачами– екологічних прав;
- пошук методів і засобів покращення технології виробництва;
- забезпечення оптимального еколого-економічного розвитку підприємств.

Правову основу екологічного менеджменту становить складний комплекс національних і міжнародних документів, які регулюють діяльність у сфері підприємництва та охорони довкілля з метою виконання таких трьох основних завдань:

- охорона і збереження довкілля та підтримання на належному рівні його якості (води, повітря, земельних ресурсів);
- охорона здоров'я працівників підприємств і місцевого населення;
- регулювання процесу споживання/використання ресурсів.

Відповідно до перелічених напрямків сформувався складний комплекс національного і міжнародного нормативно-правового забезпечення екологічного менеджменту: законів, конвенцій, стандартів, рекомендацій, резолюцій і принципів виробничого саморегулювання (табл.3).

Табл.3. Нормативно-правове забезпечення екологічного менеджменту

Категорія	Тип	Функції	Приклади
Національний рівень			
1. Основні закони і правила			
Загальні	Закони, постанови, розпорядження, укази тощо	– визначають компетенцію; – наділяють повноваженнями; – обмежують поле діяльності; – визначають напрями виробничої та природоохоронної діяльності.	– Конституція України; – Постанова ВРУ "Про основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки"; – Закон про підприємництво; – Закон про стандартизацію тощо
Спеціальні	Природоохоронне законодавство і закони безпосередньо в галузі екологічного менеджменту	– регулюють відносини у галузі використання, охорони і відтворення ресурсів і умов довкілля; – визначають мінімальні екологічні вимоги до діяльності підприємства; – забезпечують основу для практичної реалізації екологічного менеджменту тощо	– Закон про охорону навколишнього природного середовища; – Закон про екологічну експертизу; – Земельний кодекс; – Лісовий кодекс; – Закон про екологічний аудит тощо
2. Правила і норми виробничої діяльності			
Обов'язкові	Угоди, дозволи, статистичні звіти	– регулюють відносини із державними органами та економічними партнерами; – встановлюють допустимий рівень впливу підприємства на довкілля; – забезпечують статистичною інформацією про екологічний вплив підприємства, продукції і послуг.	– дозвіл на спеціальне водокористування; – № 2-ТП (повітря) (річна) "Звіт про охорону атмосферного повітря" тощо
	Стандарти якості довкілля		– нормативи ГДВЗ, ГДК4, ГДС5
Добровільні	стандарти у сфері екологічного менеджменту	– забезпечують методикою формування і розвитку систем екологічного менеджменту; – систематизують екологічну діяльність підприємства;	– ДСТУ ISO 14001:2006; – ДСТУ ISO 14015:2005; – ДСТУ ISO 14020:2003; – ДСТУ ISO 14031:2004; – ДСТУ ISO 14040:2004; – ДСТУ ISO 14050:2004 тощо

³ ГДВ – гранично допустимий викид

⁴ ГДК – гранично-допустима концентрація

⁵ ГДС – гранично-допустимий скид

	– стандарти у суміжних сферах (менеджменту якості)	– регулюють відносини з зацікавленими сторонами, громадськістю; – забезпечують інструментарієм для прийняття екологічно доцільних та економічно зважених рішень.	– ДСТУ ISO 9001:2001 тощо
3. Внутрішньофірмові правила та норми			
Обов'язкові	– для працівників підприємства	– визначають вимоги до кваліфікації, освіченості та морально-етичних якостей працівників; – розподіляють обов'язки, повноваження і відповідальність; – заохочують до екологічно-свідомої діяльності.	– екологічна політика; – правила поведінки; – посадові інструкції; – внутрішні процедури (визначення екологічних аспектів, проведення внутрішнього аудиту і т.д.); – екологічна звітність (статистична); – установчі документи тощо
	– для відвідувачів підприємства	– регламентують поведінку відвідувачів підприємства	– правила поведінки на території підприємства.
Добровільні	– для працівників підприємства	– інформують про результати діяльності в галузі екологічного менеджменту підприємства й екологічну ефективність підприємства;	– екологічна звітність; – екологічна політика.
	– для відвідувачів підприємства	– підвищують рівень екологічної поінформованості й освіченості.	
Міжнародний рівень			
Стандарти	– у сфері екологічного менеджменту	– визначають єдині правила і вимоги щодо побудови систем менеджменту; – забезпечують міжнародну узгодженість і співпрацю.	– ISO 14001:2004; – EMAS:2001; – ISO 19011:2002 тощо
	– у суміжних сферах (менеджменту якості, охорони праці, соціальної відповідальності тощо)		– ISO 9001:2000; – ISO 10015:1999; – OHSAS 18001:1999; – SA 8001:2001 тощо
Угоди, конвенції, протоколи, стратегії тощо		– регулюють міжнародні аспекти природоохоронної та підприємницької діяльності; – формують міжнародні торгово-економічні відносини та ринок екологічних товарів і послуг; – сприяють підвищенню рівня екологічної свідомості та культури.	– Порядок денний на XXI століття (Агенда-21); – Хартія Міжнародної Торгової Палати про принципи екологічного менеджменту; – Кіотський протокол зі зміни клімату; – Організація Конвенція; – Рамкова Конвенція про захист довкілля та сталий (збалансований) розвиток у Карпатському регіоні; – Протокол про стратегічну екологічну оцінку тощо.

Основою вітчизняного механізму нормативно-правового регулювання відносин у сфері екологічного менеджменту є міжнародні стандарти екологічного менеджменту та природоохоронне законодавство України, зокрема Закон "Про охорону навколишнього природного середовища", а також розроблені відповідно до нього земельне, водне, лісове законодавство, законодавство про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу, про відходи та інше спеціальне законодавство. Окремо можна виділити ратифіковані міжнародні угоди у сфері екологічного співробітництва та забезпечення сталого розвитку. Так, на міжнародному рівні виділяють три основні типи екологічних угод:

- угоди про транскордонне забруднення (наприклад, Договір 1979р. про тривале транскордонне забруднення повітря і його Гельсінський протокол 1989р., які передбачали 30% – не скорочення до 1993р. рівня сірководневих емісій;
- угоди про використання і збереження ресурсів, розподілені між декількома країнами одного регіону (наприклад, Регіональна морська конвенція ЮНЕП, Рамкова Конвенція про захист довкілля та сталий (збалансований) розвиток у Карпатському регіоні);

- конвенції про використання світових ресурсів, таких як океани, атмосфера, космос (наприклад, Монреальський протокол про зменшення виробництва хлорфторуглеводнів і тетрафторетилових полімерів, які знищують стратосферний озон).

У багатьох країнах обов'язковим складником екологічного законодавства є специфічні економічні інструменти. Їхня мета – знеохотити виробників до здійснення шкідливої або ресурсомісткої діяльності, переводячи її в економічно не вигідну категорію. Найпоширенішими є цінні інструменти, субсидії, кредитні системи і торгові дозволи, а також засоби примусу, такі як збори та штрафи. Сюди належать такі види діяльності як ліцензування, екологічний аудит, страхування. В Україні цими інструментами оперують у рамках державної екологічної політики та державної системи управління навколишнім середовищем.

Ефективність екологічного менеджменту підприємства досягається лише за умови активної підтримки з боку вищого керівництва й участі всього персоналу у налагодженні екологічно свідомої і відповідальної діяльності. Виходячи з цього, принципи екологічного менеджменту промислового підприємства можна диференціювати за двома основними категоріями:

управління виробництвом:

- постійний моніторинг виробничого процесу;

- превентивність дій і заходів;
- постійне вдосконалення виробництва;
- комплексний підхід;
- цілеспрямованість;
- послідовність у досягненні мети.

управління персоналом:

- професіоналізм;
- постійне вдосконалення професійних навичок;
- екологічна культура і свідомість;
- персональна відповідальність;
- стимулювання і заохочення.

Екологічний менеджмент можна запровадити практично як на будь-якому промисловому підприємстві, так і у сфері послуг. Його використовують як великі, так і середні та малі підприємства. Наприклад, системи екологічного менеджменту функціонують на хімічних заводах, підприємствах роздрібної торгівлі, в туристичних фірмах, комунальному господарстві тощо.

Особливістю впровадження і використання систем екологічного менеджменту на підприємствах лісового сектора економіки є потреба брати до уваги якість сировини, яка використовуватиметься у виробничому процесі. Для цього підприємствам доцільно під час відбору лісосировинних ресурсів звертати увагу насамперед на сертифіковані ліси, менеджмент яких здійснюється відповідно до принципів сталого розвитку (за схемою Лісової Наглядової Ради FSC чи іншою).

ЛІТЕРАТУРА

- 1.БелманеИ., Далхаммар К.Системы экологического менеджмента: Практическое пособие по внедрению СЭМ в соответствии с требованиями международного Стандарта ИСО 14001. – Лунд: МИИЭЭ, 2002. – 196с.
- 2.ГалушкинаТ.П.Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика)– Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280с.
- 3.ЛисенкоЮ., Садеков А.Екологічний підхід до управління підприємством: проблеми і перспективи// Економіка України. – 2003. – №5. – С.33-40.
- 4.ЛукьянихинВ.А., ПетрушенкоН.Н.Экологический менеджмент: принципы и методы: Монография// Под научн. ред. В.А.Лукьянихина.– Сумы: ИТД "Университетская книга", 2004. – 408с.
- 5.Максимів,І.І., Загвойська,І.Д., МатвеевМ.Е. Економіка довкілля і природних ресурсів.– Львів: Афіша, 2002. – С.53-59.
- 6.Максимів,І.І.Екологічний менеджмент в системі корпоративного управління// Тези доповідей науково-практичної конференції "Розвиток корпоративного управління і глобальному середовищі". – Тернопіль: ТОВ "Поліграфіст", 2004. – С.84-87.
- 7.МонтО., ПленісА., Дуркин М.Экологическое управление и более чистое производство.– Лунд: МИИЭЭ, 2002.
- 8.Національна екологічна політика України: стратегічні оцінки і рекомендації/ Стратегічний документ під заг. ред. В.Шевчука, В.Кухаря, Ю.Щербака, В.Толкачова.– К., 2007. – 57с.
- 9.ПахомоваН., ЭндресА., Рихтер К.Экологический менеджмент.– СПб.: Питер, 2003. – 544с.
- 10.Штраль Дж., СоргаардМ., Лорентцен Б. Экологический менеджмент (экологическое управление) предприятием/ Устойчивое промышленное производство. Книга 5. Ред. Джозеф Штраль. – Лунд: МИИЭЭ. – С.28-37.
- 11.Dyckhoff H.Umweltmanagement. Berlin, Heidelberg, New York, 2000.
- 12.HopfenbeckW., JaschC., Jasch A.Lexikon des Umweltmanagements.– Landsberg/ Lech: Verl. Moderne Industrie, 1996. – 521 S.
- 13.North, K.Environmental business management: An introduction (second edition).– Geneva, International Labour Office, 1997. – 205p.
- 14.WeissP., Bentlage J.Environmental Management Systems and Certification.– Uppsala, 2006. – 254p.
- 15.Zukunftsfaehige Unternehmen. Wege zur nachhaltigen Wirtschaftsweise von Unternehmen (Hrsg. von BUND und UnternehmenGruen.– Muenchen: oekom. Gesellschaft fuer oeko logische Kommunikation, 2002. – S.241.

L. I. Maksymiv, O. A. Potay

ESSENCE, FUNCTIONS, TASKS, AND LEGISLATIVE SUPPORT FOR AN ENTERPRISE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

The essence, functions, tasks, and principles of the environmental management for industrial enterprises have been presented in the paper. The main stages of environmental management establishment and development at the international level are described. The terminology used in the field of environmental management discussed. In particular the difference between the "environmental governance" and "environmental management" clarified. The legal system to support the practical implementation of environmental management analyzed in the paper also.

